

De Nederlandse pijp in handelsboeken

Ruud Stam (ruudstam@tabakspijp.nl)

In vooral de 18^e en het begin van de 19^e eeuw werden er een aantal handelsboeken uitgegeven die het handelaren makkelijker moesten maken om hun zaken te doen. Naast informatie over verschillende valuta, tol- en invoertarieven, maten en gewichten, reismogelijkheden (zoals de verbindingen met trekschuiten), het klimaat en informatie over handelaren en handelshuizen bevatten deze boeken vooral veel informatie over producten die op verschillende plaatsen in Europa vervaardigd werden. In deze boeken zijn passages te vinden die ons wat vertellen over de Goudse pijpennijverheid. In dit artikel worden een aantal van deze passages (vertaald) weergegeven en zullen hieraan enige opmerkingen worden toegevoegd. De gevonden passages worden chronologisch weergegeven.

Dictionnaire Universel de Commerce, 1723¹²

“Het belangrijkste zijn de pijpen uit Holland of Rouen. Hollandse pijpen worden verzonden in dennenhouten kisten met stro of kaf van graan. Kisten bevatten 4 tot 24 gros pijpen. De meeste Hollandse pijpen komen uit Gouda. Men maakt daar een ongelofelijke kwaliteit. De pijpen die in Rouen worden gemaakt zijn Goudse imitaties. Zij worden minder hoog geschat, de klei is grover en ze hebben een slechte kleur. Het merendeel is verdraaid en slecht gevormd. Deze worden in kleine kisten van beukenhout geleverd die 1 gros groffe pijpen bevatten. Zij die de pijpenhandel in het groot bedrijven verkopen de pijpen, aan de hand van monsters zonder de kisten open te maken, aan de detaillisten, waardoor de gebroken pijpen voor de rekening van de koper komen. Dit is een gewoonte die algemeen verbreid is onder de handelaren die deze handel bedrijven.

De vette pijpen zijn de goed doorgerookte pijpen. Bijna zwart. Sommigen beweren dat een goed doorgerookte pijp die fijn gemaakt wordt en ingenomen wordt met witte wijn speciaal goed is voor de bloedsomloop”.

“Het invoerrecht in Rouen op Hollandse pijpen bedroeg in 1699: 5 Livres per gros. Op andere pijpen, die niet uit Holland kwamen werd 24 franc per gros geheven”.

¹² Savary Des Bruslons, 1723, tome 2, p. 1097.

Verder wordt een lijst gegeven van de lading die een Frans schip nodig had om 600 slaven in Angola te kopen. Naast tal van andere zaken wordt hiervoor ook opgesomd 200 pond tabak en 20 gros pijpen.

Opmerkingen:

- De productie in Rouen startte rond 1620. De productie bereikte aan het begin van de 18de eeuw haar hoogtepunt met 400 pijpenmakers. De producten waren gedurende de gehele productieperiode van een slechte kwaliteit. Dit veroorzaakte de neergang aan het einde van de 18de eeuw.¹³
- De gewoonte dat de koper zelf verantwoordelijk is voor schade was in die tijd in de pijpenhandel algemeen gebruikelijk. Zie ook bij 'Eröffnete Akademie der Kaufleute'.
- Pijpen werden algemeen gebruikt om slaven te kopen, maar werden ook meegenomen op sommige slavenschepen om de slaven te laten roken om hen rustig te houden. In de 'Guide du Commerce' uit 1764 worden een heel aantal voorbeelden gegeven van de aankop van slaven, mannen vrouwen en kinderen en wat daarvoor betaald moest worden in goud en in goederen.¹⁴ Bij verschillende transacties werd deels betaald met pijpen en/of tabak. Onvoorstelbaar voor ons is dat deze opsomming eindigt met 'Au nom de Dieu' (in naam van God).

A New Dictionary of Trade and Commerce, 1756¹⁵

"de Nederlandse tabakspijpen worden het meest geschat, maar de Engelse pijpenmakers in Chester en Hull evenaren de Nederlandse".

Opmerking:

- Een beetje chauvinistisch?

Eröffnete Akademie der Kaufleute, oder vollständiges Kaufmannslexicon, 1768.¹⁶ (afbeelding zie binnenzijde van der achterkaft)

"Onder de kleipijpen worden de Hollandse als beste beschouwd, omdat ze recht zijn en een mooie vormgeving hebben en uit een fijne klei gemaakt zijn. Ze worden merendeels in Gouda of Tergouw in Zuid-Holland gemaakt en in lange kisten van grenenhout verzonden, waarin zij of in stro of in zogenoemd kaf, welke bestaat uit heidestrooisel of boekweitdoppen, ingepakt liggen. Deze kisten bevatten 4 tot 24 gros, ieder bestaande uit 12

¹³ Stam, 2004, p. 1537.

¹⁴ De Laulnais, 1764, deel 4, p. 312-323.

¹⁵ Rolt, 1756, p. 78.

¹⁶ Ludovici, 1768, p. 30-31.

dozijn. Men beweert dat die in kisten van 4 gros komen, niet zo snel breken als die in grotere kisten komen. Tegenwoordig worden ook in andere landen en plaatsen, zoals in Grimma in de omgeving van Leipzig, in Meuselwitz bij Altenburg, in Halle in Sachsen, in Königsbrück in de Oberlausitz, in Weissenspring in Brandenburg en in meerdere ander steden soortgelijke pijpen naar Hollands voorbeeld gemaakt.

Degenen die met tabakspijpen in het groot verhandelen, verkopen deze aan kleinhandelaren aan de hand van monsters en staan hen niet toe de kisten te openen, zodat de koper de schade moet dragen als in een kist veel gebroken pijpen aanwezig zijn”.

Commentaar:

- Opvallend is dat bijvoorbeeld het Westerwald niet genoemd wordt. Vermoedelijk heeft dit te maken met de woonplaats van de auteur, die hierdoor meer op het zuiden en oosten van Duitsland georiënteerd was.

Allgemeiner Contorist, 1788.¹⁷ (zie afbeelding binnenzijde achterkaft)

“In de stad Gouda [worden] tabakspijpen vervaardigd, die naar alle landen worden verzonden: maar is het debiet van deze waren naar Duitsland niet meer het derde deel van wat de fabrieken vroeger vaak geleverd hebben”.

De fabriek van Frans Verzijl en zonen wordt als enige met name genoemd. Als invoertarief in Holland wordt genoemd 8% van de waarde. Voor pijpen uit Keulen 5%. Uitgaande pijpen worden belast met 2%.

In de uitgave van 1792 worden de volgende handelaren in pijpen uit Amsterdam genoemd:

- Jan Will. Storts en Zoon: Tabakspijpen.
- Joh. Christ. Mohr: rookwaren
- Willem Harmsen: pijpen.

Opmerkingen:

- In 1788 was het aantal pijpenmakers met een eigen merk al teruggelopen tot de helft van het aantal dat Gouda had op het hoogtepunt van de pijpennijverheid. Goedewaagen beschrijft dat in 1789 nog slechts drie schepen vol pijpen vanuit Gouda naar Hamburg voeren, terwijl dit er in 1765 nog 10 waren.¹⁸ De in de Allgemeiner Contorist genoemde terugval van de export stemt hiermee dus overeen. Frans Verzijl exporteerde veel pijpen naar

¹⁷ Herrmann, 1788, p. 89. Johann Christan Herrmann was een koopman in Leipzig. De uitgave van 1792 geeft identieke informatie.

¹⁸ Goedewaagen, 1942, p. 6.

Duitsland. De meeste gemerkt met de Leeuw in de Hollandse Tuin, maar ook met de gekroonde L.¹⁹ In de tweede helft van de 18^e eeuw zijn van alle opgegraven pijpen in Duitsland ca 3% van Frans Verzijl. Frans Verzijl was naar Duitsland niet de grootste exporteur.

- In 1751 wordt door de Staten van Holland en West-Friesland een invoerheffing van zes stuivers en acht penningen per gros op alle inkomende en door te voeren pijpen gesteld.²⁰ In april 1788 wordt een invoerheffing voor het gehele land van zeven stuivers per gros ingesteld.²¹ De in de Allgemeiner Contorist gegeven invoerheffingen lijken dan ook niet te kloppen.

Vollständiges allgemeines Waaren-Lexicon, 1834/35²²

“Er is geen land in Europa waar men meer en mooiere pijpen maakt dan in Holland. En toch hebben zij niet eens het benodigde materiaal zelf, maar moeten zij dit uit het buitenland halen, vooral uit het in het Luikse gelegen Andenne. De klei wordt vooraf gedroogd en in tonnen van 460 pond verpakt. Men betrok dit artikel vroeger uit Rouen, maar nu niet meer. De Hollandse pijpenfabrieken zijn recentelijk weliswaar minder geworden, maar er zijn er nog tegen de honderd in Gouda. In elk werken 10, 15 of 30 mensen. In hun gildehuis hangt een bord, waar alle merken, die de meesters op hun pijpen drukken, op schildjes geschilderd zijn, waaraan men de fabrikanten kan herkennen. Zodra een pijpenmaker overlijdt wordt het schildje weggenomen. De prijs van deze waren is zo gering dat voor de kleinste en slechtste soorten per dozijn niet meer dan 8 stuivers kosten en dat afhankelijk van de fijnheid van de klei en de grootte de prijs tot 36 tot 40 stuivers stijgt.”

Verder wordt nog aangegeven dat lange pijpen in kisten van 6 gros verzonden worden en korte pijpen in kisten van 12 gros. De grootste kisten bevatten 24 gros. Schade door breuk wordt niet door de verkoper vergoed. Ook de slechte kwaliteit van de pijpen uit Rouen wordt genoemd en tot slot wordt ingegaan op de productie in verschillende centra in Duitsland. Over de pijpen van Remy en zoon in Grenzhäusen (Westerwald) wordt opgemerkt dat deze niets onderdoen voor de Hollandse, maar dat het zo jammer is dat het nog steeds nodig is deze onder Hollandse naam de wereld in te sturen.

¹⁹ Stam, 2013, in voorbereiding.

²⁰ Ordonnantie van de Staten van Holland en Westvriesland, 7 October 1751.

²¹ De lange van Wijngaarden, 1817, p. 416.

²² Schedels, 1834/35, Band 2, p. 560-561.

Opmerkingen:

- In 1834 waren er in Gouda vermoedelijk meer dan 100 pijpenmakers met een eigen merk.
- De beschrijving van het merkenbord van het gilde is kennelijk overgenomen uit een andere publicatie en niet goed begrepen.
- De genoemde prijzen zijn per gros en niet per dozijn.
- De pijpen uit het Westerwald hebben nooit geheel de kwaliteit gehaald van de beste Goudse pijpen.

Concluderend kan gesteld worden dat deze handelsboeken een aantal interessante passages bevatten over Goudse pijpen. Het blijft echter wel zaak om de informatie uit dergelijke bronnen te vergelijken met de bestaande kennis over de Goudse pijp.

Literatuur:

- Goedewaagen, D. A., 1942. *Goudsche Pijpen*. Amsterdam.
- Herrmann, J. H., 1788. *Allgemeiner Contorist*. Erster Theil. Leipzig.
- Lalnais, G. de, 1764. *Guide du commerce*. Deel 4. Parijs.
- Ludovici, C. G., 1768. *Eröffnete Akademie der Kaufleute, oder vollständiges Kaufmannslexicon*. Leipzig.
- Rolt, M., 1756. *A new dictionary of trade and commerce, compiled from the information of the most eminent merchants and from the works of the best writers on commercial subjects in all languages*. London.
- Savary des Bruslons, J., 1723. *Dictionnaire Universel de Commerce*. Parijs.
- Schedels, J. C., 1834/35. *Vollständiges allgemeines Waaren-Lexicon für Kaufleute, commissionäre, Fabrikanten und Geschäftsleute*. Band 2. Leipzig.
- Stam, R. D., 2004. *Export van kleipijpen uit België en Frankrijk naar N-Amerika (2)*. PKN 16 (103).
- Stam, R. D., 2013. *The import of Dutch pipes into Germany during the 17th and 18th centuries*. *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 6. In voorbereiding.